

(...)

Laikusok, kritikusok és irodalomtörténészek számára egyaránt kétségtelen, hogy kiadójának tragikus halála komoly hatást gyakorolt Camus-re. Ha alapjaiban nem is változtatta meg életfelfogását – különösen az abszurdról és a lázadás törvényszerűségéről alkotott nézeteit nem –, mérlegelésre, bizonyos dolgok újragondolására, illetve egyfajta számvetésre készítette.

A halál szele ismét közvetlen közelről legyintette meg. Ismét, azaz nem először élete során, és nem is utoljára (persze a kijelentés meglehetősen anakronisztikusnak hat egy olyasvalakivel kapcsolatban, akinek a századik születésnapját ünnepeljük). Már egyetemista korában tartós betegséggel küzdött – emiatt nem tudott lediplomázni –, ami a későbbiekben folyamatos óvatosságra, egyben készenlétre intette. Mégis, alapvetően azt mondhatjuk, hogy 1960-tól fogva Camus folyamatosan készülődik a minden utcasarkon, minden szobában, minden utazás során reá leselkedő, ám hozzá egyelőre beköszönni még nem akaró halálra. Persze, azt se lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a számvetés és az újragondolás együtt járt a termékenység csökkenésével. Az elmúlt bő fél évszázadban Camus mindössze két nagyreényt írt. (Na meg számtalan kisebb-nagyobb cikket, értekezést.)

Kevésen, nagyon-nagyon kevésen múlt, hogy nem ült bele abba a Facel Vega FV3 típusú sportkocsiba. Amikor a Provence-ban töltött karácsony után búcsút vett családjától, és készült visszatérni Párizsba, kiadója, Michel Gallimard arra biztatta, hogy hagyja a vonatozást, csatlakozzon inkább hozzá, menjenek együtt, autóval. Camus hajlott is rá. Olyannyira, hogy holmiját, benne egyik regényének félkész kéziratával, el is helyezte Gallimard járművének csomagtartójában. Aztán az utolsó pillanatban visszakozott. Azzal az indokkal, hogy útközben dolgozni akar, és ezt inkább meg tudja tenni a vonaton, mint serpentineken száguldozó autóban. A sors különös fintora, hogy a kézirat ennek ellenére Gallimard-nál maradt. Camus szerint szimplán feledékenységből.

Szándékosságról szó nincs. A szöveg még messze nem volt olyan állapotban, hogy Gallimard kezébe merte volna adni. Egy kis kézitáskába tette, a csomagtartóba, a kofferek közé.

„Később – nyilatkozta a Paris Matchnak – feltehetően kivettem onnét, és beraktam a táskát az első üléshez. Úgy voltam vele, hogy útközben majd belenézek. Ami persze eleve képtelen ötlet volt, hiszen mit lehetne kezdeni egy kötegni kézirattal egy száguldo sportkocsiban... Nyilvánvalóan semmit. Éppen a kézirat miatt döntöttem az utolsó utáni pillanatban úgy, hogy inkább vonattal megyek. Egyszerűen azt mondtam Gallimard-nak: »Nézd, Michel, nekem dolgoznom kell, és ehhez egy vonatkupé vagy az utasellátó büfékocsija sokkal alkalmasabb, mint a te egyébként remek autód. Különbösen is, retúrjegyem van, ne hagyjuk elveszni.« Úgyhogy kivettem a koffereket a csomagtartóból, és a vasútállomásra mentem. A kézitáska viszont véletlenül ott maradt a Facel Vegában.”

Mint tudjuk, Michel Gallimard gépkocsija nem messze Petit-Villeleblintől lesodródott a jeges-sáros útról, és fának csapódott. A járművel együtt Camus ott maradt kézírata is elégett. Amit szerzője – saját bevallása szerint – egyáltalán nem bánt.

„Égi jelnek tekintettem – mondta a fentebb idézett interjúban. – Tudom, hogy nagyon furcsa ezt épp tőlem hallani, aki mindeddig többé-kevésbé tagadtam az ilyesmit. Pont benne voltam egy önéletrajzi regényben. Tudja, a sorozatban rám törő betegségek és az általános testi gyöngeségem miatt állandóan attól rettegek, hogy idő előtt meghalok. A haláltól való rettegéstől pedig egy időben úgy próbáltam szabadulni, hogy rengeteget edzettem. Azt hittem, a sport majd megerősíti a testemet, ám éppen hogy az ellenkezője történt.”

Az újságíró többször megkérdezte, mi volt ez az elégett regény. Camus egy ideig kerülte a választ, végül beadta a derekát:

„Egy Jacques nevű srácról szólt, aki az algéri szegénynegyedben nő fel. Nagyjából úgy, ahogyan én. Leírtam benne, miként szenved az apahíánytól, és milyen csapások érik a gimnáziumban, ott, Észak-Afrika színes fényei között. Nagyjából az érettségi előtti időszaknál tartottam. Most már nem tudom folytatni. Újra kellene írnom az egészet, viszont mindaz után, ami történt, nyilván egész más módon írnám meg. De akkor inkább az az egyszerűbb, ha nem írom meg.”

A balesettel kapcsolatban érdemes még elmondanunk, hogy egyesek nem fatális véletlent, hanem merényletet sejtnek mögötte. Közismert, hogy három évvel korábban Camus kiállt az 1956-os magyar forradalom mellett, elítélte a szovjet beavatkozást, és a nemzetközi közvélemény bojkottját követelte az elnyomókkal szemben. Egyik megjelent cikkében a forradalom eltiprásának első számú felelőseként Sepilov szovjet külügyminisztert nevezte meg, akit egyenesen mérszárlással vádolt. Kétségtelenül az összeesküvés-elméletek világába visz, mégis, nem egy helyen felvetették, hogy Gallimard balesete voltaképpen Sepilov és a KGB bosszúja volt. Az autót oly módon megbuherálták, hogy az nagy sebességnél irányíthatatlanná vált. Pechjükre a merénylet célpontja nem volt a járműben, hanem retúrjegyét kihasználva, az utolsó pillanatban mégis vonatra szállt.

Természetesen Camus is értesült erről a teóriáról. Többször is nem mulasztotta el megjegyezni, hogy amennyiben ez igaz, úgy őt súlyos felelősség terheli – elvgre Michel Gallimard lényegében helyette halt meg.

Mentségére legyen mondva, a moszkvai irattárakban mindmáig nem találták annak nyomát, hogy Gallimard tragédiájában a KGB vagy bárki más keze benne lett volna.

*

(...)

„Az egzisztencializmustól nem könnyű elszakadni. Aki egyszer találkozik az abszurdal, menthetetlenül a lázadás elkötelezettje lesz. Még akkor is, ha ez külsőségekben esetleg egyáltalán nem mutatkozik meg. A lázadás ugyanis belül él igazán. Akkor a leghitelesebb. A külső lázadás egy idő után rendre megnyugszik, majd végérvényesen kihuny. Akinek azonban a lelke lázad, annak nem kell levennie a bőrdzsekijét, és a sutba dobni a rocklemezeket pusztán azért, mert azok esetleg cikivé, ódivatúvá válnak. Hiszen nem öltötte magára a lázadás uniformizált jeleit, mivel az ő lázadása nem a külvilág számára küldött üzenet, hanem egy állandósult lelkiállapot.”

A fenti sorok Camus egyik, 1987-ben megjelent esszéjéből valók. Az írás a Les Lettre Francaises című irodalmi folyóirat filozófiai irányzatokkal foglalkozó különszámában jelent meg, és nagyon olybá tűnik, hogy szerzője elsősorban saját magára vonatkoztatta a fenti sorokat.

Kétségtelen, hogy a túlélés baleset után – az egyszerűség kedvéért nevezzük így, noha nem túlélte, hanem szerencsésen elszalasztott egy halálos balesetet – váltás figyelhető meg Camus pályájában. Olyan váltás, amely életszemléleti, életfilozófiai módosulásra

vezethető vissza. Hangsúlyozzuk, hogy váltásról beszélünk, nem pedig törésről. A lázadás kötelessége 1960 után is változatlanul jelen van Camus-nél – mármint abban a bizonyos két nagyregényben. Nem vetette le magáról a lázadás külső jegyeit, elvégre föl se vette annak idején. A világ abszurdításának fölismerése és az ebből fakadó tiltakozás mind személyiségének, mind munkásságának maradandó elemévé vált. Bizonyos hangsúlyok ugyanakkor kétségtelenül eltolódtak.

Természetesen nehéz lenne az ateista Camus-t ettől kezdve hívő emberként aposztrofálni. (Deistaként pedig végképp nem lehet, hiszen az, hogy indulás előtt kiszállt Michel Gallimard autójából, éppenséggel a deizmus alapállításainak egyik legfontosabbikát, az isteni beavatkozás tagadását cáfolta meg a számára.) Az azonban kétségtelen, hogy elhallgattak benne a különösen A lázadó emberben, illetve az annak születése körüli időszakban készült műveiben föllehető vallás- és egyházellenes hangok. (Ehelyütt vissza kell utalnunk egyik kijelentésére, miszerint ő maga nem hisz Istenben, de nem tartja magát ateistának sem. Hasonló attitűd jellemzi a Közöny Meursault-ját, aki nem ateista meggyőződésből utasítja vissza a börtönben a pap szavait, hanem mert nem tudja a magáénak tekinteni a pap által képviselt erkölcsi rendszert.) Ő maga erről mindig meglehetősen szűkszavúan, kelletlenül beszélt, és amikor mégis firtatták, többször, olykor indulatosan azt hangsúlyozta, hogy ezt olyannyira a privát szférája részének tartja, hogy rosszul érzi magát pusztán a föltevéstől is, miszerint neki erről beszélnie kellene.

Profán fogalmakkal élve: műveiből mégiscsak kihámozható egy és más.

A hit mint az abszurdra adott egyik válasz és mint a lázadás egyik lehetséges eszköze, minden kétséget kizáróan az 1963-ban megjelent A forrás című regényében jelentkezik a legegzaktabb módon. A főhős, Philippe mintha egyidejűleg volna Jacques és Meursault ellentéte. Algír nyomornegyedében nő fel, ahol nap mint nap a világ szennyével és az élet sötét oldalával találkozik, ennek ellenére – noha időnként őt is elragadják bizonyos kísértések, ezt különös emlékezetesen és plasztikusan mutatja be Camus a Philippe és a prostituáltak kapcsolatáról szóló epizódokban – sikerül tisztának maradnia. Olyannyira, hogy miután kialakul benne azon meggyőződés, miszerint megszólitotta az Úr, elemi iskolai elvégzését követően szemináriumba jelentkezik. Pappá szentelik, ám megannyi küszködés után rájön, hogy az egyházat nem neki találták ki, és igazából anélkül is járhatjuk az üdvözülés útját, hogy eközben Istenről beszéljünk, vagy egyáltalán gondolnánk rá.

Az elgondolás, miszerint hit által üdvözül az ember, korántsem új keletű, legalábbis általános értelemben véve nem, Camus írói pályáján ellenben nagyon is érzékeny fordultnak számít. Ennek legszembetűnőbb jele, hogy a kritika meglehetősen értetlenséggel, sőt bizalmatlansággal és megrökönyödéssel fogadta ezt a regényt. Sokan valódi, a szó szoros értelmében vett páfordulatról beszéltek. Az egyik bíráló, Pierre Trocoix például félig gúnyosan, félig komolyan meg is jegyezte, hogy miután Albert Camus hátat fordított saját irodalmi és esztétikai eszményeinek, vissza is lehetne venni tőle mindazon díjakat (beleértve a Nobelt is), amelyeket ezekért kapott. A forrás ugyanis – így Trocoix – „egy kétségtelenül jól megírt, pontos és hiteles nyelvezettel megalkotott regény, viszont régről ismert sémákat követ, különösebb eredetiség nincs benne. Az ilyesmiért még Goncourt-díjat sem szokás kapni. Az egyetlen meglepetés vele kapcsolatban az, hogy a harcosan ateista és balos, Nobel-díjas Albert Camus követte el”.

E sorok szerzője nem ítélné ennyire sarkosan. A forrás – bizonyos tekintetben, szigorúan irodalomesztétikai szempontokat tekintve – valóban nem éri el sem a Közöny, sem A pestis vagy A bukás színvonalát, ugyanakkor Camus írói pályája második szakaszának (ha beszélhetünk ilyesmiről) első és egyben legmeghatározóbb konkrét mérföldköve. Kicsit ahhoz hasonlatos, mint amikor a lázadó popköltő, Bob Dylan motorbalesetet szenvedett, majd utána elkezdett Istenről szóló lemezeket készíteni. Philippe valahol Meursault rokona: ugyanúgy fölmeri az abszurdot (a nyomort, valamint az ebből való hiábavalónak mutató kitérés erőfeszítéseket), és ugyanúgy ráébred a lázadás szükségességére. Számára azonban ez utóbbit leginkább a tisztaság jelenti: azzal lázad, hogy tisztának akar maradni akkor és ott, amikor és ahol mindenki más beszennyeződik. Miután pedig Philippe ráébred az egyház korrupszójára, és megtapasztalja annak a spirituálisnál erősebb világi vonulatait, a lázadás folytatása miatt dönt úgy, hogy hátat fordít neki, és a saját útját fogja járni. Ahogyan Meursault is – csak éppen más irányból érkezik, és máshova tart.

*

(...)

1964 elején a közvélemény élénken figyelő tekintete előtt zajlott Camus közeledési kísérlete Jean-Paul Sartre irányába. Az esemény olyan nagy sajtóvisszhangot kapott, hogy elvonta a figyelmet a Beatles első franciaországi fellépéséről is (rosszmájúak szerint az amúgy sem részesült különösebb érdeklődésben, a franciák, ahogy mindent, ami a Csatornán túlról jön, szokott hűvösségükkel fogadták a négy gombafejűt, akikkel szemben még azt a „tisztelenséget” is elkövették, hogy előzenekarként léptették fel őket új üdvöskéjük, Sylvie Vartan előtt).

A két író az 1950-es évek elején, A lázadó ember megjelenése (1951) után szakított egymással. Egyes források szerint Sartre szakított Camus-vel, akit amúgy botcsinálta filozófusnak tartott, mások viszont tudni vélik, hogy Camus volt az, aki hátat fordított Sartre-nak annak erős baloldali kötődései miatt. Illetve hogy pontosabban fogalmazzunk: Camus a baloldali mozgalmaknak fordított hátat, idesorolva Sartre-ot is, aki egyébként Camus-höz hasonlóan szintén elítélte az 1956-os magyarországi szovjet beavatkozást, ugyanakkor magát a szovjet rendszert nem. Sartre a későbbiekben is nyilvánvalóvá tette baloldali, marxista kötődéseit – amely egyébként filozófiája, illetve egzisztencializmusa egyik alaptételében is megnyilvánul, nevezetesen, hogy szerinte az ember az, amivé magát teszi –, mert noha bírálta Hruscsovot, közben a nemzetközi kommunizmus olyan emblemikus figuráival találkozgatott, mint például Fidel Castro és Che Guevara. Illetőleg lelkesen üdvözölte az 1968. májusi párizsi eseményeket, amelyektől Camus – aki egyébként már 1940-ben erős kritikával illette a sztálinizmust – tudatosan és látványosan távol tartotta magát; hiába kérdezték, nyilatkozni, véleményt alkotni se volt hajlandó Daniel Cohn-Benditről és társairól.

Mindezek ellenére, avagy mindezekkel együtt Camus mégis kísérletet tett a kibékülésre. Hogy pontosan miért, erről se akkor, se később nem beszélt: a francia kommunista napilapban, a L'Humanitében – az is a gesztus része volt, hogy pont ott – közzétett nyílt levelében csupán a régi kapcsolat és a régi barátság helyreállításáról értekezett. Arra kérte Sartre-ot, hogy tegyék félre az elmúlt évtized ellentéteit, és a kölcsönös szeretet és megbékélés jegyében nyújtsanak egymásnak kezét. Hiszen művészemerként mindketten azonos célokért küzdenek, még ha más irányból is közelítenek azok megvalósításához. Sartre azonban nem hogy nem volt hajlandó erre, hanem teljességgel figyelmen kívül hagyta Camus üzenetét, nem is reagált rá. Amikor a sajtó erről kérdezte, azt válaszolta, hogy még nem volt ideje elolvasni, később pedig – mint fogalmazott – „behatóbban foglalkozni vele”.

Mondhatni, megtehetette. 1964 Jean-Paul Sartre (egyik) nagy éve volt. Ekkor kapta meg az irodalmi Nobel-díjat – helyesebben neki ítelték, ám ő nem fogadta el. Már korábban levélben figyelmeztette a bizottságot, hogy amennyiben a neve szóba kerülne a díj odaítélésénél, még véletlenül se tegyék meg végső befutónak, az ő véleménye szerint ugyanis a Nobel-díj pusztán „majomkodás” (sic!). Amikor pedig mindezek ellenére 1964-ben mégis kihirdették győztesnek, azzal utasította vissza, hogy a Nobel-díj a burzsoázia díja, burzsoák osztják, neki tehát elvből nemet kell rá mondania. Különbösen is, megengedhetetlen dolognak tartja, hogy egy íróból intézményt csináljanak.

(Hét évvel korábban Albert Camus azon szavakkal vette át a díjat, miszerint a művész és a művészet feladata a világban és az emberekben fellelhető szabadság növelése. Sokadik párhuzamként jelentkezik kettejük életrajzában, hogy az algériai függetlenségi háború kapcsán ekkoriban mindkettejüket provokáció érte: Camus-t a Nobel-díj átvétele körüli napokban Stockholmban támadta meg – igaz, csupán verbálisan – egy diák, míg Sartre lakásánál 1961-ben bomba robbant.)

A szakadék ettől kezdve áthatolhatatlanná vált kettejük között.

Sartre 1973-tól sokat betegeskedett (többet, mint Camus), 1980-ban meg is halt. Három évvel később, hetvenedik születésnapja alkalmából Camus Becsületrendet kapott Franciaország szocialista elnökétől, François Mitterand-tól. Ugyanebben az esztendőben látott napvilágot Elvtársak című műve, amelyet a kritikusok és az irodalomtörténészek már megjelenésétől fogva kulcsregénynek tartanak Camus és Sartre viszonyát tekintve. Minden valószínűség szerint írója annak is szánta, a célból, hogy ezáltal kiírhasse magából az évtizedeken át elhallgatott sérelmeket és visszafojtott feszültségeket. A Marxért és a szocialista eszmékért rajongó két fiatalember barátságának története korántsem problémátlan, nem mentes a sematikus ábrázolástól, mint ahogy joggal hánytorgatják föl a művel kapcsolatban azt is, hogy minden látható igyekezete ellenére Camus képtelen a távolságtartásra: míg egyik szereplőjével pozitív, addig a másikkal negatív irányban elfogult.

*

(...)

A rendszerváltást követően többször szóba került Camus magyarországi látogatása. Először 1990-ben, az 1956-os forradalom első szabad megünneplésekor hívta meg Göncz Árpád köztársasági elnök, az író azonban akkortájt ismét sokat betegeskedett, ezért nem tudott ennek eleget tenni. Hat évvel később, a forradalom negyvenedik évfordulóján újabb meghívásra került sor, amit Camus megint csak egészségügyi okokra hivatkozva utasított vissza – a jobboldali magyar sajtó ellenben heteken keresztül arról cikkezett, hogy a távolmaradás valódi oka a szocialista magyar kormány regnálása, különösen pedig az, hogy a miniszterelnök 1956-os szerepe nem tisztázott.

Tíz évvel később megint csak szocialista kormány volt hatalmon, ám akkor, a forradalom ötvenedik évfordulójára Albert Camus végül mégis Magyarországra érkezett. A sors különös és szomorú fintora, hogy éppen egy belpolitikai válság kellős közepére, ráadásul az évforduló tüntetésektől és rendőrrohamoktól volt hangos. A 93 éves író szinte semmit nem látott Budapestből: részt vett a zárt körű parlamenti és az operaházi ünnepeken, egyébként pedig elsötétített autóban, rendőrkordon mögött, kerülő utakon vitték át a városon.

Kategória: Camus expressz

Denumire autor: Benedek Szabolcs

Látó Szépirodalmi Folyóirat